

НАДАННЯ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ КРЕДИТНИМИ СПІЛКАМИ В УКРАЇНІ ЯК ОБ'ЄКТ КРИМІНОЛОГІЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Панасюк І.С.,

аспірант Державного податкового університету

ORCID: 0000-0002-6655-8395

e-mail: iv_an_pan@ukr.net

Панасюк І.С. Надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні як об'єкт кримінологічного дослідження.

У статті розглядається питання надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні як об'єкт кримінологічного дослідження. Розвиток фінансового сектору, підприємництва та конкурентного середовища в Україні сприяє зміні всіх складових фінансового ринку, зокрема ринку фінансових послуг. Окреслено, що фінансові послуги це операція або декілька операцій, пов'язаних однією правовою метою, з фінансовими засобами, що здійснюються в інтересах інших осіб, ніж надавач такої фінансової послуги, а також послуги, прямо визначені спеціальними законами як фінансові послуги. Зазначено, що кредитна спілка це фінансова установа, створена на засадах кооперації з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових та інших послуг, а також здійснення іншої діяльності, визначеної законодавством, за рахунок об'єднання грошових внесків членів кредитної спілки та інших визначених джерел. З'ясовано, що діяльність кредитної спілки ґрунтується на принципах: добровільності вступу та свободи виходу з кредитної спілки, рівноправності членів кредитної спілки, гласності, тощо.

Здійснено аналіз основних негативних чинників, що заважають розвитку кредитних спілок, а саме: існування на ринку кредитної кооперації ряду тимчасових фінансових установ, які створюються з метою незаконного збагачення обмеженого кола осіб за рахунок внесків інших учасників; порушення кооперативних принципів у діяльності багатьох кредитних спілок; недостатня платоспроможність та високий рівень фінансових ризиків; недотримання кредитними спілками нормативів, рекомендованих Національним банком України, зокрема, недостатня ефективність контролю з боку регуляторних органів; низький рівень обізнаності населення про природу та принципи функціонування кредитних спілок; наявність «сірого» сектору, велика кількість кредитних спілок, які не мають стабільності, а також порушення кооперативних принципів їхньої діяльності; політика формування та управління активами і пасивами, відповідні процентні ставки, а також недостатнє впровадження нових видів послуг і ринкових інновацій.

Ключові слова: фінансові послуги, кредитні спілки, фінанси, фінансовий ринок, кримінологічне дослідження.

Panasyuk I.S. Provision of financial services by credit unions in Ukraine as an object of criminal research.

The article examines the issue of the provision of financial services by credit unions in Ukraine as an object of criminological research. The development of the financial sector, entrepreneurship and the competitive environment in Ukraine contributes to changes in all components of the financial market, in particular the financial services market. It is outlined that financial services are a transaction or several transactions related to one legal purpose, with financial means, carried out in the interests of persons other than the provider of such a financial service, as well as services directly defined by special laws as financial services. It is noted that a credit union is a financial institution established on the basis of cooperation in order to meet the needs of its members in mutual lending and the provision of financial and other services, as well as carrying out other activities specified by law, by combining monetary contributions of credit union members and other specified sources. It was found that the activities of a credit union are based on the principles of: voluntary entry and freedom to leave a credit union, equality of credit union members, transparency, etc.

An analysis of the main negative factors that hinder the development of credit unions was carried out, namely: the existence in the credit cooperation market of a number of temporary financial institutions that are created with the aim of illegally enriching a limited circle of persons at the expense of contributions from other participants; violation of cooperative principles in the activities of many credit unions; insufficient solvency and a high level of financial risks; failure of credit unions to comply with the standards recommended by the National Bank of Ukraine, in particular, insufficient effectiveness

of control by regulatory authorities; low level of public awareness of the nature and principles of functioning of credit unions; the presence of a «gray» sector, a large number of credit unions that do not have stability, as well as violations of cooperative principles of their activities; asset and liability formation and management policies, appropriate interest rates, and insufficient introduction of new types of services and market innovations.

Key words: financial services, credit unions, finance, financial market, criminological research.

Постановка проблеми. Покращення економічної ситуації в Україні залежить від багатьох факторів, серед яких важливими є не лише зусилля держави, а й участь фінансових посередників, які можуть стабілізувати фінансові ресурси для інвестування в реальний сектор. Кредитні спілки як небанківські фінансово-кредитні установи відіграють ключову роль у підтримці споживчих можливостей населення. Вони займають особливе місце, оскільки завдяки їхній діяльності держава може ефективно виконувати свої функції та завдання.

На сьогодні в Україні існує безліч проблем, які заважають розвитку кредитної кооперації та підкреслюють необхідність проведення глибоких досліджень у цій сфері. Загроза правопорушень у кредитно-фінансовій галузі полягає у порушенні законодавчо встановлених норм ведення господарської діяльності. Дії, спрямовані на незаконне отримання кредитів у банках або від інших кредиторів, негативно впливають на нормальне функціонування фінансово-кредитної системи країни, оскільки знижують її ефективність як важливого джерела фінансування економічного зростання та реалізації соціальних програм. Це також позбавляє фінансової підтримки тих суб'єктів господарювання, які дійсно потребують допомоги та намагаються отримати її відповідно до законодавства. У цьому контексті важливо звернути увагу на корупційний аспект такої діяльності. Небезпека полягає також у тому, що правопорушення може завдати майнової шкоди органам державної влади та місцевого самоврядування.

Стан опрацювання проблематики. Дослідження окремих аспектів надання фінансових послуг кредитними спілками в Україні як об'єкт кримінологічного дослідження проводилися в різні періоди як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Основою для вивчення цієї теми стали напрацювання таких вчених: Г.С. Буга, В.М. Вазинський, Ю.Р. Гавдьо, С.Г. Кельбя, В.В. Клименко, Я.В. Корженівський, О.Є. Користін, В.М. Купрієнко, С.С. Трач, В.В. Черней, С.С. Чернявський та інші.

Метою статті є розкрити зміст поняття фінансових послуг та кредитних спілок.

Виклад основного матеріалу. Ринки фінансових послуг є важливим і невід'ємним складником економіки кожної країни. Як і в інших секторах, вони потребують ефективного державного регулювання. Вибір оптимальної моделі такого регулювання є критично важливим для подальшого розвитку фінансової сфери. Однак здійснити цей вибір неможливо без ретельного аналізу процесів формування та еволюції державного управління ринками фінансових послуг в Україні. Такий аналіз допоможе виявити найкращі практики минулого та уникнути повторення помилок, які вже були допущені в цій галузі. Розвиток фінансового сектору, підприємництва та конкурентного середовища в Україні сприяє трансформації всіх елементів фінансового ринку, зокрема ринку фінансових послуг. Фінансові посередники, зокрема небанківські фінансові установи, відіграють важливу роль у цьому процесі, задовольняючи потреби економічних суб'єктів завдяки різноманіттю спеціалізованих фінансових послуг [1, с. 163-164].

Перехід України до соціально орієнтованої ринкової економіки передбачає формування конкурентоспроможного фінансового сектору, який забезпечує економіку країни необхідними фінансовими ресурсами для її розвитку. Ефективне функціонування економіки вимагає постійної мобілізації, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів між різними сферами та секторами. Ці завдання виконують як держава, так і фінансовий ринок, який залучає заощадження на добровільних засадах і надає кредити або інвестиції, регулюючи фінансово-економічну ситуацію в країні [2, с. 151-152]. У періоди фінансових криз та значних соціально-політичних змін особливо важливим є стабільне функціонування фінансових установ із соціальною складовою. Вони здатні захистити заощадження населення від знецінення та забезпечити громадян і малий бізнес доступними фінансовими послугами.

Ці характеристики притаманні установам кредитної кооперації, які в Україні функціонують у формі кредитних спілок. Відповідно до ЗУ «Про кредитні спілки» кредитна спілка це фінансова установа, створена на засадах кооперації з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових та інших послуг, передбачених цим Законом, а також здійснення іншої діяльності, визначеної цим Законом, за рахунок об'єднання грошових внесків членів кредитної спілки та інших визначених цим Законом джерел. Діяльність кредитної спілки ґрунтується на таких основних принципах: добровільності вступу та свободи виходу з кредитної спілки (ніхто

не може бути примушений вступати до кредитної спілки, а виключення з членів кредитної спілки здійснюється лише у випадках, визначених статутом кредитної спілки); рівноправності членів кредитної спілки (усі члени кредитної спілки мають рівні права, у тому числі під час голосування на загальних зборах її членів, незалежно від розміру пайового та інших внесків (один член кредитної спілки - один голос); самоврядування, що забезпечується участю членів кредитної спілки в управлінні кредитною спілкою; гласності, за якої кредитна спілка зобов'язана забезпечити повне та своєчасне інформування своїх членів з питань діяльності кредитної спілки, ознайомлювати членів кредитної спілки на їхнє прохання з протоколами загальних зборів і засідань інших органів управління кредитної спілки, надавати копії документів та витяги з них у порядку, визначеному статутом кредитної спілки. Усі члени кредитної спілки мають рівний доступ до інформації про її діяльність, забезпечення доступності та справедливої вартості фінансових послуг для своїх членів [3].

Загальні правові засади щодо надання фінансових послуг, контроль за діяльністю суб'єктів фінансового ринку регламентує Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії». Згідно п. 64 ч. 1 ст. 1 Закону, фінансова послуга – операція або декілька операцій, пов'язаних однією правовою метою, з фінансовими засобами, що здійснюються в інтересах інших осіб, ніж надавач такої фінансової послуги, а також послуги, прямо визначені спеціальними законами як фінансові послуги. В свою чергу, фінансова установа – юридична особа, метою створення якої є здійснення діяльності з надання фінансових послуг, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг на підставі відповідної ліцензії, виданої Регулятором. Не є фінансовими установами надавачі супровідних послуг, які одночасно не надають також фінансові послуги, а також інші особи, які отримали ліцензію на здійснення діяльності з надання фінансових послуг без набуття статусу фінансової установи [4].

До законодавчих характеристик фінансових послуг належать: виконання операцій з фінансовими активами, які можна розглядати як «вчинення фактичних та/або юридичних дій з фінансовими активами»; ці дії з фінансовими активами виконуються в інтересах третіх осіб. Важливо зазначити, що це визначення є досить загальним, з чим ми повністю погоджуємося, і пропонуємо, в першу чергу, враховувати інтереси споживача фінансової послуги, а вже потім – можливі інтереси третіх осіб. Натомість В.М. Вазинський наводить розширений перелік характерних рис фінансової послуги, які відрізняють її від інших видів послуг. По-перше, фінансова послуга є особливим видом діяльності, що здійснюється певним суб'єктом господарювання. По-друге, вона належить до категорії нематеріальних послуг. По-третє, фінансова послуга супроводжується переміщенням фінансових активів, таких як грошові кошти, цінні папери, боргові зобов'язання та права вимоги на борг, які не є цінними паперами, а також різними видами лотерейних та подібних білетів, що передбачають виграш у грошовій або майновій формі. По-четверте, цей рух фінансових активів передбачає виконання учасниками відповідних фінансових операцій, таких як торгівля фінансовими активами або їх залучення в депозит. По-п'яте, важливою умовою є наявність професійного складу суб'єктів фінансових послуг, які надають ці послуги та виконують функції фінансового посередництва. Однак, на нашу думку, цьому переліку бракує таких важливих характеристик фінансової послуги, як платність та специфічна мета її надання [5, с. 117-118].

С.С. Трач, навпаки, акцентує увагу на господарсько-правовому аспекті операцій з фінансовими активами. Аналізуючи такі характеристики фінансових послуг, як збереження реальної вартості активів і отримання прибутку, автор доходить висновку, що збереження реальної вартості активів є необхідною метою надання фінансових послуг, без якої досягнення іншої мети – отримання прибутку – стає неможливим [6, с. 202-203].

Отже, на основі аналізу взаємозв'язків фінансових послуг з іншими видами послуг, характеристик їх основних ознак, а також з урахуванням наукових досліджень є необхідність сформулювати визначення фінансової послуги – це господарська операція, що стосується грошових коштів, цінних паперів та боргових зобов'язань, яка надається на платній або безкоштовній основі банківськими чи небанківськими фінансовими установами в інтересах замовників послуг – споживачів та можливих третіх осіб. Це може здійснюватися за рахунок власних коштів фінансових установ, коштів споживачів або третіх осіб, або ж за рахунок залучених коштів від інших осіб, з метою збереження їх реальної вартості, а в окремих випадках, передбачених договором, – для отримання прибутку споживачем [7, с. 369-370].

Покращення економічної ситуації в Україні залежить від багатьох чинників, включаючи не лише зусилля держави, а й внесок фінансових посередників, які здатні стабілізувати фінансові ресурси для інвестування в реальний сектор. Кредитні спілки, як небанківські фінансово-кредитні установи, відіграють важливу роль у підтримці споживчих можливостей населення. Вони займають особливе місце, оскільки завдяки їхній діяльності держава може реалізовувати свої функції та завдання [8, с. 70-71]. Ці небанківські фінансові установи не існують у правовому вакуумі, не є

повністю відокремленими від держави і не підпадають під регулювання лише однієї галузі права чи досліджуються в рамках певного напрямку правової науки. Взаємодіючи з державою та її органами, кредитні спілки постійно відчувають вплив держави, а також правових і політичних процесів, що відбуваються в країні.

Кредитні спілки з'явилися як відповідь на потребу в швидких, доступних та конкурентоспроможних фінансових послугах. Конкурентоспроможність цих послуг, що їх пропонують кредитні спілки, можлива лише за умови надійності та стабільності фінансового посередника [9, с. 131-132]. Головною метою діяльності кредитних спілок є фінансовий і соціальний захист їхніх членів через залучення особистих заощаджень для взаємного кредитування, підтримку підприємницьких ініціатив та надання інших фінансових послуг. Відповідно до Закону України «Про кредитні спілки», кредитна спілка створюється та функціонує на основі певного згуртованого об'єднання людей, які мають спільні інтереси, займаються спільною діяльністю або проживають у близькому районі. Завдяки кредитним спілкам учасники, об'єднуючи свої зусилля, ідеї та фінансові ресурси, можуть отримувати необхідні послуги за значно нижчими цінами, ніж якби кожен із них діяв окремо [3]. Головною метою кредитної спілки є забезпечення своїх членів найбільш доступними послугами за рахунок накопичених ними фінансових ресурсів. Спілка спеціалізується на певних напрямках використання заощаджень. Це пояснює її неприбутковий характер, оскільки діяльність кредитних спілок спрямована не на отримання прибутку, а на надання кредитних та ощадних послуг виключно своїм учасникам. Дохід, отриманий від надання позик, використовується для формування фондів і нарахування відсотків відповідно до внесків учасників.

Ефективність фінансового сектору економіки залежить від успішної роботи всіх його учасників. Тому розвиток ринку фінансових послуг в Україні об'єктивно потребує створення розгалуженої системи фінансових посередників у його інституційній структурі. Для забезпечення рівного доступу до фінансових послуг посередники повинні враховувати потреби різних споживачів – від великих корпорацій до звичайних громадян. У контексті значної диференціації рівня життя населення України особливу роль відіграють фінансові установи з соціальним компонентом, зокрема кредитні спілки. Їхня діяльність ґрунтується на прагненні людей об'єднуватися для задоволення своїх потреб у кредитуванні. Це, по суті, є основою кооперативних відносин – самопомога через взаємодопомогу [10, с. 213-214].

В умовах жорсткої конкуренції на ринку позичкових капіталів в Україні спостерігається значний попит на кредитні послуги, які пропонують банки та ломбарди. У той же час, ділова активність кредитних спілок, що функціонують на неприбутковій основі, знижується. Це підкреслює потребу в розробці нового підходу до теоретичного аналізу та практичного обґрунтування рекомендацій для створення системи кредитної кооперації, здатної адекватно реагувати на сучасні економічні виклики та забезпечити конкурентоспроможність кредитних спілок на ринку фінансових послуг України. Хоча банки, кредитні спілки, ломбарди, а також лізингові та факторингові компанії пропонують кредитні послуги, механізм їх надання, цільова аудиторія та кінцеві цілі діяльності визначають специфіку кожної окремої фінансової установи. Основною метою кредитних спілок є не отримання прибутку, а надання своїм членам необхідних кредитних ресурсів та досягнення соціального ефекту для суспільства в цілому. Ця особливість кредитних спілок також відображається у їхніх фінансових послугах. За результатами дослідження, проведеного щодо діяльності кредитних спілок, їхні фінансові послуги мають кілька характерних рис, серед яких: зручність, пільгові умови, спрощені процедури надання кредитів, взаємне кредитування, фінансова взаємодопомога та довіра між членами спілки [11, с. 45-46].

Надання фінансовими посередниками фінансових послуг є важливим чинником, який спонукає державу звертати увагу на забезпечення дотримання та захисту прав споживачів цих послуг, а також на гарантування стабільності та платоспроможності відповідних фінансових установ. Окрім того, діяльність у сфері фінансових послуг об'єктивно пов'язана з суттєвими ризиками, що потребує зваженого та комплексного регулювання і контролю з боку держави за діяльністю фінансових посередників. Основними негативними чинниками, що заважають розвитку кредитних спілок, є: існування на ринку кредитної кооперації ряду тимчасових фінансових установ, які створюються з метою незаконного збагачення обмеженого кола осіб за рахунок внесків інших учасників; порушення кооперативних принципів у діяльності багатьох кредитних спілок; недостатня платоспроможність та високий рівень фінансових ризиків; недотримання кредитними спілками нормативів, рекомендованих Національним банком України, зокрема, недостатня ефективність контролю з боку регуляторних органів; низький рівень обізнаності населення про природу та принципи функціонування кредитних спілок; наявність «сірого» сектору, велика кількість кредитних спілок, які не мають стабільності, а також порушення кооперативних принципів їхньої діяльності; політика формування та управління активами і пасивами, відповідні процентні ставки, а також недостатнє впровадження нових видів послуг і ринкових інновацій [1, с. 189-190].

На сьогоднішній день в Україні існує безліч проблем, які перешкоджають розвитку кредитної кооперації та підкреслюють необхідність проведення детальних досліджень у цій сфері. Загроза правопорушень у кредитно-фінансовій галузі полягає в порушенні законодавчо встановлених норм ведення господарської діяльності. Дії, спрямовані на незаконне отримання кредитів у банках або від інших кредиторів, негативно впливають на нормальне функціонування фінансово-кредитної системи країни, оскільки знижують її ефективність як важливого джерела фінансування економічного зростання та реалізації соціальних програм. Це також позбавляє фінансової підтримки тих суб'єктів господарювання, які дійсно потребують допомоги та намагаються отримати її відповідно до законодавства. У цьому контексті важливо звернути увагу на корупційний аспект такої діяльності. Небезпека полягає також у тому, що правопорушення може завдати майнової шкоди органам державної влади та місцевого самоврядування.

Висновки. Підводячи підсумки, потрібно зазначити, що ефективне функціонування економіки потребує постійної мобілізації, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів між різними сферами та секторами. Ці завдання виконують як держава, так і фінансовий ринок, який залучає заощадження на добровільних засадах і надає кредити або інвестиції, регулюючи фінансово-економічну ситуацію в країні. У часи фінансових криз та значних соціально-політичних змін особливо важливим є стабільне функціонування фінансових установ із соціальною складовою. Вони здатні захистити заощадження населення від знецінення та забезпечити громадян і малий бізнес доступними фінансовими послугами. Зокрема, фінансова послуга це операція або декілька операцій, пов'язаних однією правовою метою, з фінансовими засобами, що здійснюються в інтересах інших осіб, ніж надавач такої фінансової послуги, а також послуги, прямо визначені спеціальними законами як фінансові послуги. В свою чергу, фінансова установа - юридична особа, метою створення якої є здійснення діяльності з надання фінансових послуг, яка відповідно до закону надає одну чи декілька фінансових послуг на підставі відповідної ліцензії, виданої Регулятором. Не є фінансовими установами надавачі супровідних послуг, які одночасно не надають також фінансові послуги, а також інші особи, які отримали ліцензію на здійснення діяльності з надання фінансових послуг без набуття статусу фінансової установи.

Варто зазначити, що кредитна спілка – це фінансова установа, створена на засадах кооперації з метою задоволення потреб її членів у взаємному кредитуванні та наданні фінансових та інших послуг, передбачених ЗУ «Про кредитні спілки», а також здійснення іншої діяльності, визначеної цим Законом, за рахунок об'єднання грошових внесків членів кредитної спілки та інших визначених цим Законом джерел. Діяльність кредитної спілки ґрунтується на таких основних принципах: добровільності вступу та свободи виходу з кредитної спілки; рівноправності членів кредитної спілки; самоврядування, що забезпечується участю членів кредитної спілки в управлінні кредитною спілкою; гласності, за якої кредитна спілка зобов'язана забезпечити повне та своєчасне інформування своїх членів з питань діяльності кредитної спілки, ознайомлювати членів кредитної спілки на їхнє прохання з протоколами загальних зборів і засідань інших органів управління кредитної спілки, надавати копії документів та витяги з них у порядку, визначеному статутом кредитної спілки. Усі члени кредитної спілки мають рівний доступ до інформації про її діяльність, забезпечення доступності та справедливої вартості фінансових послуг для своїх членів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Користін О.Є., Гавдьо Ю.Р., Кельбь С.Г., Корженівський Я.В. Фінансовий моніторинг на фондовому ринку України: монографія; за загальною редакцією О.Є. Користіна. К., 2013; КНТ. 368 с.
2. Клименко В.В. Фондовий ринок в Україні у контексті фінансової безпеки держави. К., 2003. 187 с.
3. Про кредитні спілки: Закон України від 14.07.2023 р. № 3254-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3254-20#Text>.
4. Про фінансові послуги та фінансові компанії: Закон України від 14.12.2021 р. № 1953-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-20#Text>.
5. Важинський В.М. Адміністративно-правова охорона суспільних інтересів у діяльності інституційних інвесторів: теорія та практика : монографія. К.: Алерта, 2024. 218 с.
6. Трач С.С. Криміналістична методика розслідування кримінальних правопорушень у сфері господарської діяльності в Україні: монографія. 2023. 380 с.
7. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.
8. Черней В.В. Характеристика особи злочинця та організованих злочинних груп у сфері діяльності небанківських фінансових установ в Україні. *Митна справа*. 2013. № 2. Ч. 2. Кн. 1. С. 68–73.

9. Купрієнко В.М. Кредитні спілки на ринку фінансових послуг України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2019. № 42. С. 130–134
10. Чернявський С.С. Фінансове шахрайство: методологічні засади розслідування: монографія. К.: Хай-Тек Прес, 2010. 624 с.
11. Буга Г.С. Реєстрація та ліцензування як методи адміністративно-правового регулювання діяльності небанківських фінансових установ. *Juris Europensis Scientia*. 2021. № 6. С. 44–49.